

Ο ΔΙΑΡΧΙΚΟΣ «ΚΟΣΜΟΣ»
 ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΩΡΟΝ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
 ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΜΙΑΝ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΝ
 ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΑΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
 Κ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ Ν. ΖΟΥΜΠΟΥ

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
 Ἀξιότιμα Μέλη τῆς Ἀκαδημαϊκῆς Συγκλήτου,
 Κύριοι Ἀκαδημαϊκοί,
 Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Ἀνερχόμενος ἐπὶ τοῦ Βήματος τοῦ ἀνωτάτου τούτου πνευματικοῦ Ἰδρύματος τῆς Χώρας, ἐν ἀρχῇ εὐχαριστῶ τὸν Θεόν, ὅστις μὲ ἠξίωσε τῆς τιμῆς ταύτης· ἐν συνεχείᾳ εὐχαριστῶ τὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὰ ὅποια διὰ τῆς ψήφου των μὲ κατέλεξαν εἰς τὰ ἀντεπιστέλλοντα μέλη αὐτῆς. Ἐπίσης τὸν πρόεδρον τῆς Ἀκαδημίας, Καθηγητὴν κ. Γ. Μερικαν καὶ τὸν Καθηγητὴν Ἀκαδημαϊκὸν κ. Εὐ-ἀγγελον Μουτσόπουλον, διὰ τοὺς φιλόφρονας λόγους τοὺς ὁποίους εἶχον τὴν καλωσύνην ν' ἀπευθύνουν πρὸς τὴν ταπεινότητά μου. Τέλος δὲ τὴν πολιτείαν, ἣ ὁποία ἐκύρωσε διὰ Δ/τος τὴν ἐκλογὴν μου.

Πρὶν ὅμως εἰσέλθω εἰς τὸ κύριον ἔργον, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ, κατ' ἔθος, εἰσιτήριος Λόγος, θεωρῶ ἐπιτακτικὸν καθῆκον, ἀλλὰ καὶ ἱερὰν ὑποχρέωσιν, ὅπως ἐκφράσω καὶ δημοσίᾳ ἐγγνώμονας εὐχαριστίας πρὸς ἀπελθόντας γονεῖς, διδασκάλους, τῆς τε στοιχειώδους, μέσης καὶ ἀνωτάτης παιδείας, μὲ κορυφαῖον πάντοτε τὸν ἀλήστου μνήμης, ἀκαδημαϊκὸν Ἰωάννην Θεοδωρακόπουλον, πάλαι ποτὲ καθηγητὴν τῆς περισέμνου τῶν φιλοσόφων Σχολῆς τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου τῆς «alta mater» εἰς τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον ἐφοίτησα. Ἐπίσης τὸ αὐτὸ θέλει ἰσχύσει καὶ πρὸς τοὺς ἀειμνήστους καθηγητὰς Émile Bréhier τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόννης, ὡς καὶ τοὺς πρὸς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου: Aloys Dempf, Alois Wenzl, Walter Schulze-Sölde, Kurt Schilling, Alexander von Varga, Rudolf Pfeiffer, Friedrich Klinger, Franz Dölger καὶ Helmut Berve.

Πρὸς πάντας αὐτοὺς ἀπευθύνω σιωπηρῶς τὸ «Dormiant in somno pacis», ἐνῶ συγχρόνως εὐχομαι ὅπως: «requiem aeternam dona eis Domine et lux perpetua luceat eis».

Καὶ νῦν ἐπὶ τὸ ἔργον.

Ο ΔΙΑΡΧΙΚΟΣ «ΚΟΣΜΟΣ» ΕΙΣ ΤΟΝ ΧΩΡΟΝ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ ΕΙΣ ΜΙΑΝ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΝ ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΑΝ

Ἡ Ἀριστοτέλειος ἔκφρασις, ὅτι «οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι φύσει ὀρέγονται»¹ δηλώνει τὴν ἔμφυτον τοῦ ἀνθρώπου ὁρμήν, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμίαν πρὸς τὸ «εἰδέναι», δηλ. τὴν γνῶσιν· θὰ ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ κανεὶς ὅτι ἡ γνῶσις ἀποτελεῖ τὴν τροφήν τοῦ πνεύματος, ἢ ὅπως ὁ Ἄγγλος ἐμπειρικός φιλόσοφος John Lock (1632-1704) λίαν χαρακτηριστικῶς ἀναγράφει: «Ἡ γνῶσις πρὸς τὸ πνεῦμα ἔχει τοιοῦτον λόγον, ὅπως ἀκριβῶς τὸ φῶς πρὸς τὸν ὀφθαλμόν». Τὸν αἰώνιον πόθον καὶ τὴν ἄσβεστον ἐπιθυμίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πρὸς τὴν γνῶσιν γενικῶς ἐκφράζει ἡ Φιλοσοφία, εἶναι δηλ. ἡ συναναστροφή τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτήν, ἢ ὅποια ἀπηχεῖ, τὴν ἐν ἄλλοις λόγοις, φιλίαν πρὸς τὴν σοφίαν. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἴδιον παντὸς ἀνθρώπου², διότι ἄνθρωπος καὶ φιλοσοφία ἀποβαίνουν ἔννοιαί συναφεῖς, καὶ ὄντως κατὰ Πλάτωνα «σημαίνει τοῦτο τὸ ὄνομα ὁ ἄνθρωπος ὅτι τὰ μὲν ἄλλα θηρία ὦν ὀρεῖ οὐδὲν ἐπισκοπεῖ οὐδὲ ἀναλογίζεται οὐδὲ ἀναθρεῖ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἅμα ἐώρακε — τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ὄπωπε — καὶ ἀναθρεῖ καὶ λογίζεται τοῦτο δ' ὄπωπεν, ἐν τεῦθεν δὲ δὴ μόνον τῶν θηρίων ὀρεθῶς ὁ ἄνθρωπος ἄνθρωπος ὀνομάσθη, ἀναθρῶν ἂ ὄπωπεν»³.

Ἐνταῦθα θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπη τις ὅτι ἡ ἀριστοτέλειος ἔκφρασις «τοῦ εἰδέναι φύσει» ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου κατὰ Πλάτωνα, εἶναι δηλαδή διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ ἀνωτέρω ιδιότης, «ἔξις θεωρητική»⁴, διότι ἡ «ἔξις» δεικνύει τὴν προσπάθειαν τοῦ πνεύματος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας τουτέστι τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων· ἡ ἔννοια τῆς ἀληθείας διὰ τὴν φιλοσοφίαν ἀποτελεῖ ἀπλῶς τὸ «τέλος» τοῦ πνεύματος, δηλαδή τὸν σκοπὸν αὐτοῦ⁵, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἢ ὅποια ἐπιζητεῖ τὴν ὅπως δήποτε, προϋόντος τοῦ χρόνου, κατάκτησιν αὐτῆς· ἡ ἔννοια τῆς ἀληθείας, εὐρίσκει τὴν πραγματικὴν αὐτῆς ἔκφρασιν εἰς τὸ κατὰ Πλάτωνα ἔτυμον αὐτῆς, ὡς «Θεία οὐσα ἄλη»⁶· ἡ τοιαύτη λοιπὸν περι-

1. Ἀριστ., Μτφ., Α 1, 980b.

2. Πβ. Κικέρ., *Tust. Disput.*, V, 4, 10, πβ. ἐπίσης *Ad Acad.*, I, 15.

3. Πλάτ., *Κρατύλ.*, 399c.

4. Πλάτ., *Ἔοροι*, 414b.

5. Πβ. K. Jaspers, *Introduction à la Philosophie* (γαλλ. μεταφρ. ὑπὸ J. Hersch), 1951, σσ. 8· 16.

6. Πλάτ., *Κρατύλ.*, 421b.

πλάνησις περὶ τὸ Θεῖον, δηλαδή ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὸν Θεῖον, τουτέστι πρὸς τὸ Ἄπολυτον, δηλώνει ἀκριβῶς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος, τοῦ ὄντως ὄντος, ἐν μιᾷ λέξει τὸ «ὄν ἢ ὄν», τὴν Ἰδέαν. Ἡ ἀπόκτησις ἐπομένως τῆς Ἰδέας ἀποτελεῖ τὸ προσφιλές ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας καὶ ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν· ἀλλὰ ἡ τοιαύτη κτήσις ἐνταῦθα δεικνύει τὴν ὁδὸν πρὸς τὰ ἄνω μόνον καὶ οὐδὲν πλεόν· ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν εἶναι τὸ «πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό» τοῦ πνεύματος (*Das Ding an sich*), εἶναι ἀκριβῶς τὸ αἴτημα τοῦ πρακτικοῦ Λόγου, ὁ πρακτικὸς Λόγος ὡς πίστις. Ὁ Θεωρητικὸς ὁμοῦς Λόγος (ἦτοι αἱ μορφαὶ τοῦ λογικοῦ παράγοντος=τόπος καὶ χρόνος ὡς μορφαὶ ἐποπτείας καὶ αἱ 12 κατηγορίαι), ὅστις μελετᾷ τὰ φαινόμενα τῆς πείρας, ἦτοι τὴν ὕλην τῶν αἰσθήσεων πορεύεται ἐπὶ συγκεκριμένον πεδίου, δηλαδή τοῦ πεδίου τῶν φαινομένων, διότι πάντα τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα τοῦ θεωρητικοῦ Λόγου εἶναι δυνατὸν νὰ δράσουν μόνον ἐπὶ φαινομένων· τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἀποκτηθοῦν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης· ὁ κόσμος τῶν «ἐκτόπων», κατὰ Πλάτωνα, παρέχει βεβαίως τὴν ἐννοίαν τῆς ἀληθείας ἐν μέρει, ἡ ἐπιστήμη δηλονότι ἀνευρίσκει τοὺς νόμους καὶ τὴν σχέσιν τῶν φαινομένων, δηλαδή τὴν Ἰδέαν αὐτῶν· ὁ κόσμος τῶν «ἀρχετύπων», παρέχει τὴν ἐννοίαν τῆς ἀληθείας ἐν ὅλῳ· ἐπὶ παραδείγματος, ἡ ψυχολογικὴ ἐπιστήμη μελετᾷ καὶ περιγράφει τοὺς νόμους τῶν διαφόρων ψυχολογικῶν φαινομένων ἐνῶ ἡ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς· ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἐξετάζει τὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν, ἡ φιλοσοφία τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφὲς καθίσταται, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ συνέχεια τῆς ἐπιστήμης, εἶναι δηλαδή τὸ «τί ἐστίν» τοῦ Πλάτωνος, ἐν ἄλλοις λόγοις ἡ συνδέουσα τὰ «ἔκτυπα» μετὰ τῶν «ἀρχετύπων», τὰ φαινόμενα μετὰ τῶν ἰδεῶν. Ἡ φιλοσοφία ὡς γνῶσις ἀποτελεῖ τὸ κεντρικόν ἐλατήριον τῆς ἐπιστήμης διὰ τὴν παντελεῖ γνῶσιν τοῦ πράγματος.

Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐνόρασις τοῦ πράγματος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εὔρεσιν τῆς ἀληθείας, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη εἶναι καθαρῶς «ἐμπειρία», ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου τῶν Φαινομένων. Ἡ φιλοσοφία εἶναι, θὰ ἠδύνατο νὰ εἶπῃ κανείς, ἡ μεταφυσικὴ τῆς ἐπιστήμης, διότι ἡ μὲν ἐπιστήμη ἀπλῶς ἐρμηνεύει περίξ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, ἡ δὲ φιλοσοφία διεισδύει εἰς τὸ ἀντικείμενον «αὐτὸ καθ' ἑαυτό». Ἐπὶ παραδείγματος, ἡ αἰσθητικὴ ὡς ἐπιστήμη διατυπώνει ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συμπερασμάτων τῆς ἐμπειρίας τοὺς περὶ τοῦ «καλοῦ» νόμους, ἐνῶ ἡ αἰσθητικὴ ὡς φιλοσοφία παρέχει τὴν οὐσίαν τοῦ «καλοῦ» ἀξιολογικῶς.

Ἐν προκειμένῳ δύναται νὰ συμπεράνη κανείς, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐκδήλωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν· «μ ἄ λ α γ ἄ ρ φι λ ο σ ὄ φ ο υ τ οῦ τ ο τ ὸ π ἄ θ ο ς, τ ὸ θ α υ μ ἄ ζ ε ι ν· οὐ γ ἄ ρ ἄ λ λ η

ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὐτῆ»¹, ἢ ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψεν «οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀπόρων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ μειζόνων διαπορήσαντες»², ἐνῶ συγχρόνως ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσιαστικὴν, τρόπον τινά, γνῶσιν τοῦ πράγματος, τὴν ὁποῖαν ὀλοκληρῶνει ἡ φιλοσοφία εἰς ἐπιστημονικὴν.

Ἐν κατακλείδι ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσις ἄρχεται ἐκ τοῦ σημείου ἐκείνου, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τελειοῦται. Ὁρθῶς λοιπὸν ἡ φιλοσοφία πάλοι καὶ νῦν ἐχαρκτηρίσθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὡς «θεία φιλοσοφία, ἣς μετίζον ἀγαθὸν οὕτ' ἤλθεν οὕτε ἤξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν»³.

Ἐκ τῶν ἄνω διαφαίνεται ὁ Διαρχικὸς χαρακτήρ τοῦ «εἶναι», δηλαδή τοῦ κόσμου τῶν νοουμένων καὶ τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων καὶ τοῦτο θὰ ἀποτελέσῃ ἐσαεὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ Νοῦ· τὸ «εἶναι» καὶ τὸ «ὑπάρχειν» ἀποτελοῦν τὴν διαχωριστικὴν γραμμὴν μεταξὺ «ἐμπειρικοῦ» καὶ «νοητικοῦ κόσμου».

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ Ἐπιστήμη εἶναι ἄθροισμα γνώσεων ὁμοειδῶν, αἵτινες ἠνώθησαν καὶ ἀπετέλεσαν ἕναν ὀργανικὸν σύνδεσμον. Ἡ ἐνότης αὕτη τῶν γνώσεων θὰ πρέπει νὰ εἶναι βάσει λογικῶν νόμων, δηλαδή τῶν νόμων τῆς ἀκολουθίας, τῆς συναλληλίας καὶ τῆς ὑπαλληλίας. Ἡ ὅλη αὕτη διάρθωσις τῶν ἐννοιῶν ἀποτελεῖ τὸ λεγόμενον σύστημα τῆς Ἐπιστήμης.

Ἐπομένως σύστημα εἶναι ἡ λογικὴ συναρμολόγησις τῶν διαφόρων ἐννοιῶν, τουτέστι τῶν ὁμοειδῶν γνώσεων εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐνότητα βάσει πάντοτε τῶν ἀναφερόντων τῆς λογικῆς Νόμων. Ἐπειτα ἡ ἐπιστήμη εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, μιᾶς ἀποδεικτικῆς βεβαιότητος, δηλαδή πᾶν σύνολον ταξινομημένων γνώσεων συμφώνως πρὸς ὠρισμένας Ἀρχάς. Ἐν συνεχείᾳ ἡ ἐπιστήμη θὰ καταστῇ Φιλοσοφία, ἐφ' ὅσον θὰ δυναθῇ αὕτη νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ ἐρευνήσῃ τοὺς ἐσχάτους Λόγους τῶν φαινομένων· τὸ «τί ἐστὶ» τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἡ διαχωριστικὴ γραμμὴ, τὸ ὀρόσημον μεταξὺ Ἐπιστήμης καὶ Φιλοσοφίας· τὸ «τί» καὶ «διατί εἶναι» εἶναι ἀκριβῶς ἡ προώθησις τῶν φαινομένων πρὸς τὰς ιδέας· εἶναι δηλαδή ἡ μεταβολὴ τῆς ἐμπειρίας εἰς θεωρίαν. Ἡ ἐπιστήμη αὐξάνει πράγματι τὸ «μῆκος» αὐτῆς διὰ τῆς φιλοσοφίας, ἡ ὁποία ὡς μεταφυσικὴ «διαλέγεται» πρὸς τὰ φαινόμενα· ὁ διάλογος οὗτος μεταξὺ «Λόγου» καὶ «φαινομένων» ἀποτελεῖ τὴν μεθοδικὴν πορείαν

1. Πλάτ., Θεαίτ., 155b.

2. Ἀριστ., Μτφ., Α, 2, 982b.

3. Πλάτ., Τιμ., 47d· Φαῖδρ., 239b.

ἀπὸ τὰ φαινόμενα πρὸς τὰς Ἰδέας· ἐπομένως ὑπάρχει «τελολογία» τῆς ὕλης· ἐν αὐτῇ ἐνυπάρχει τὸ «τέλος» διὰ τοῦ ὁποῖον τὸ «δυνάμει ὄν» γίνεται «ἐνεργεῖα ὄν».

Ἡ φιλοσοφία ἔρχεται ὡς «μετεπιστήμη» καὶ ἄρχεται τοῦ ἔργου αὐτῆς ἐκεῖ ἀκριβῶς, ὅπου ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ. Ἡ Φιλοσοφία ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ «Μέλλον τῶν πραγμάτων»· τὸ «Μέλλον τῶν πραγμάτων» εἶναι ὑπόθεσις τῆς φιλοσοφίας, ἐνῶ τὸ «παρὸν τῶν πραγμάτων» εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς Ἐπιστήμης. Τὸ «Μέλλον τῶν πραγμάτων» εἶναι ἡ ἐξελιξιαρχία τῆς ὕλης διὰ τῆς κινήσεως, εἶναι ἐν μιᾷ λέξει ἡ τελειοποίησις τῶν εἰδῶν αὐτῆς. «Τὸ Μέλλον τῶν πραγμάτων» εἶναι ἡ κίνησις τῆς ὕλης πρὸς τὸ «διηνεκές»· τὸ «Μέλλον τῶν πραγμάτων» εἶναι ἡ πορεία τῶν φαινομένων πρὸς τὰς Ἰδέας. Τὸ «Μέλλον τῶν πραγμάτων» εἶναι ἡ προέκτασις τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἄφιξις τρόπου τινά, εἰς νέον ἄγνωστον κόσμον, ὅστις ὀφείλει νὰ μελετηθῇ καὶ ἐφ' ὅσον οἱ ἄγνωστοι Νόμοι αὐτοῦ καταστῆ δυνατὸν νὰ γίνον ἀντικείμενον Παρατηρήσεων καὶ ἀποδειχθοῦν πραγματικῶς, τότε ἡ Φιλοσοφία καθίσταται ἐπιστήμη, καὶ τοιουτοτρόπως ἀξάνεται ἡ ἔκτασις τῶν γνώσεων· ἡ θεωρία ὀφείλει νὰ γίνῃ πράξις· ἡ παρατήρησις, τὸ πείραμα μετουσιώνει τὴν ἀφηρημένην θεωρίαν εἰς πραγματικότητα· ἡ ἔννοια τῆς ἐπιστήμης οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ἔρευνα διὰ τὸ «Μέλλον τοῦ πράγματος». Τὸ «Μέλλον τοῦ πράγματος» θὰ ἀποτελῇ τὸ διαρκές ἀντικείμενον τοῦ Νοῦ· ἡ τελολογία τοῦ Νοῦ εἶναι ἡ θεωρία, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ «Μέλλον τοῦ Πράγματος»· ἐὰν παύσῃ ποτὲ νὰ ὑφίσταται τὸ ἀντικείμενον τοῦτο τοῦ Νοῦ, τότε ἡ ἐπιστήμη δὲν θὰ ἔχῃ λόγον ὑπάρξεως. Τὸ «Μέλλον τοῦ πράγματος» ἔχει αἰωνίαν διάρκειαν, εἶναι ὁ μεταφυσικὸς περίπατος τοῦ πνεύματος πρὸς τὸν ἄγνωστον κόσμον, τὸν ὁποῖον προσπαθεῖ νὰ εὑρῇ ἡ ἐπιστήμη. Ἡ ἐπιστήμη δὲν θὰ δυναθῇ νὰ ἀνεύρῃ τὸ «Μέλλον τοῦ πράγματος»· αὕτη γνωρίζει μόνον τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν τῶν πραγμάτων· ἔπειτα ἡ φιλοσοφία ἔρχεται συνεικονοῦρος τῆς ἐπιστήμης, ἐφ' ὅσον αὕτη ἤθελεν ἐξαντλήσει τὸ «παρὸν τῶν πραγμάτων»· τὸ «Μέλλον τῶν πραγμάτων» εἶναι ἐν μιᾷ λέξει ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κεκρυμμένου, τοῦ ἀγνώστου, καὶ ὅταν τὸ ἄγνωστον γίνῃ γνωστόν, τὸ «Μέλλον τῶν πραγμάτων» γίνεται γεγονὸς καὶ δὲν ἀποτελεῖ πλέον ἴδιον τῆς Μεταφυσικῆς, ἀλλὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοιουτοτρόπως ἡ φιλοσοφία καθίσταται πάλιν ἐπιστήμη. Ἐὰν ὅμως ἡ Φιλοσοφία δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐπιστήμη, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔγινε Φιλοσοφία, δηλαδὴ ἔχομεν πνευματικὴν ἀκνησίαν, τουτέστι θάνατον τοῦ πνεύματος. Τὸ «τέλος» τῆς ἐπιστήμης εἶναι τὸ «Μέλλον τοῦ πράγματος» νὰ καταστῇ γεγονὸς τῆς ἐπιστήμης, νὰ καταστῇ δηλαδὴ ἐπιστημονικὸν παρὸν καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ παρελθόν, εἰς τὸν κόσμον δηλαδὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης. Ὅ οὕτως εἰπεῖν διαρκικὸς χαρακτὴρ τῆς ἐπιστήμης, τουτέστι τῆς γνώσεως διὰ τῶν δύο ἀνωτέρω ἀρχῶν, ἤτοι τοῦ κόσμου τῶν «Νοουμένων» καὶ τοῦ κό-

σμου τῶν «Φαινομένων» ἐκφράζει καὶ πιστοποιεῖ ὀλόκληρον τὸν χῶρον εἰς τὸν ὅποιον δύνανται νὰ κινηθῇ ὁ ἀνθρώπινος Νοῦς. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα λαμβάνει τὴν ἐποπτεῖαν τῶν πραγμάτων ἐν μέρει διὰ τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου, ὅστις τυγχάνει καὶ ὁ φορεὺς τῶν φαινομένων αὐτῶν· πέραν ὅμως τῶν φαινομένων ἐκεῖνων, πέραν ὅμως τῶν ἀπεικασμάτων, ὑπάρχουν αἱ ἰδέαι τούτων, αἱ ὅποια ἐκφράζουν τὴν ὑπάρχουσαν πραγματικότητα, ἥτοι τὴν ὡς «ὄντως ἔχει» ὑπαρξιν τῶν ἀνωτέρω.

Τὰ φαινόμενα ἐπομένως δύνανται νὰ ὀρισθοῦν ὡς ἐκφράσεις τῶν Ἰδεῶν· ἡ ἐκφρασις τῆς Ἰδέας ἀποτελεῖ αὐτὸ τοῦτο τὸ φαινόμενον τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου. ὁ ἐμπειρικός κόσμος γέμει φαινομένων τῶν Ἰδεῶν· ἔπειτα τυγχάνει ἀδύνατος ἡ θεώρησις τοῦ κόσμου τῶν Νοουμένων, εἰς τὸν ὅποιον ἄρχουν τὰ «ἀρχέτυπα» τῶν φαινομένων· θὰ ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ κανεὶς, ὅτι τὰ Νοούμενα εἶναι ἀμετάβλητα, ὅτι ταῦτα κεῖνται πέραν τοῦ κόσμου τῆς ῥοῆς καὶ τοῦ «γίγνεσθαι»· εἶναι δηλαδὴ ἄνευ ὑποκειμενικῶν κριτηρίων τὰ ἐκ τῶν προτέρων στοιχεῖα (*a priori*) τοῦ «χῶρου» καὶ τοῦ «χρόνου», ἥτοι αἱ μορφαὶ τῆς ἐποπτείας δὲν ἰσχύουν εἰς τὸν κόσμον τῶν Νοουμένων, διότι ἀκριβῶς ἐλλείπει ἐξ αὐτῶν ὁ κόσμος τῆς Ἐμπειρίας (*a posteriori*)¹ καὶ συνεπῶς δὲν ἐπιτελεῖται ἡ γνῶσις αὐτῶν· τὰ φαινόμενα ὑπάρχουν, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει σκεπτόμενος Νοῦς, ὅστις διὰ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων καὶ τῶν 12 κατηγοριῶν, ὡς θέλει ἡ Καντιανὴ φιλοσοφία, παρουσιάζει ταῦτα εἰς τὴν συνείδησίν μας· ἡ γνῶσις ἐνὸς φαινομένου τυγχάνει διάφορος εἰς ἐκάστην συνείδησιν· ἀλλὰ πάντα ταῦτα δὲν ἱκανοποιοῦν τὸν ἀνθρώπινον Νοῦν, ὅστις ἐπιζητεῖ τὴν σταθερότητα καὶ τὴν ἀκριβῆ πραγματικότητα τῶν ὡς ἄνω· ἐν τῇ ἐννοίᾳ λοιπὸν τῆς Ἰδέας αὐτῶν ὁ Νοῦς δὲν εὐρίσκει τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ἀλλ' εὐρίσκει τὴν ἐν αὐτῇ ἱκανοποίησιν αὐτοῦ· τοῦτο, διότι ἡ πίστις τοῦ Νοῦ ὡς γνῶσις θεωρητικὴ ἐξασφαλίζει εἰς αὐτὸν τὴν ὑπαρξιν ἐκεῖνης, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιέχεται πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ εἶναι ἐξ ἐπόψεως διαφορῶν συνειδήσεων, ἀλλὰ τούναντίον ἐν τῷ «Νοουμένῳ», ὑπάρχει καθολικὴ συνείδησις τῶν πάντων, ὅτι τοῦτο ἐκπροσωπεῖ τὸ «Ἀπόλυτον», τὸ ὡς ἔχει πράγματι «φαινόμενον», ἥτοι τὴν ἰδέαν τοῦ φαινομένου καὶ οὐχὶ τὸ φαινόμενον τῆς ἰδέας· ἐπομένως διὰ τῶν ἀνωτέρω ἡ γνῶσις ὡς πίστις εἶναι ἡ αὐτὴ εἰς ὅλας

1. Οἱ ὄροι *a priori* (ἐκ τῶν προτέρων) καὶ *a posteriori* (ἐκ τῶν ὑστέρων) ἀνάγον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Ἀριστοτέλης (*Ἄναλ.* ὅστερ., Α2, 71b 34· *Μτφ.* Ε 11, 1018b 32) γράφει «πρότερον τῇ φύσει» καὶ «πρὸς ἡμᾶς πρότερον» ὑπονοῶν τὰς σημασίας, τὰς ὁποίας ἔχουν σήμερον (ἴδε ἐπίσης καὶ περὶ Πλάτωνι, *Φαῖδ.*, 76d). Οἱ ὄροι οὗτοι μετεφράσθησαν εἰς τὴν λατινικὴν κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Σχολαστικοῦ *Albert von Sachsen*· ἐν τῇ ὀπίμῳ σχολαστικῇ περιόδῳ οὗτοι ἦσαν ἐν χρῆσει ὡς «*cognitio ex causis*» ὁ πρῶτος καὶ ὡς «*cognitio ex effectibus*» ὁ δευτέρος.

τάς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων· ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ ὑπάρχει ἡ ἀπόλυτος ταυτότης (*Consensus gentium*). Τὸ «Νοούμενον» ὡς Ἰδέα τοῦ φαινομένου, ἀποβαίνει τὸ κεντρικόν ἐλατήριο τοῦ Νοῦ διὰ πᾶσαν τυχόν εὐγενῆ ἐκδήλωσιν αὐτοῦ· ἡ ἔκφρασις τοῦ Ἐγγέλου ὅτι «ἡ τέχνη δὲν εἶναι ἄλλο τι, ἢ ἡ διὰ τεχνικῶν μέσων ἔκφρασις τῆς ιδέας» ἐπιβεβαιώνει κατ' ἄριστον τρόπον τὰ ἀνωτέρω. Ἐπὶ παραδείγματος, διὰ τῆς τέχνης ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ιδέαν τοῦ «φαινομένου»· ὁ κόσμος τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἐμπειρίας, ὁ κόσμος τῶν μεταβολῶν καὶ τῶν ἐλλείψεων δὲν παρέχει τὴν «εὐστώ», ἣτις εἶναι τὸ «τέλος» καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Νοῦ, διότι πρᾶγματι ἔργον τοῦ Νοῦ εἶναι ἡ κτήσις τῆς Ἰδέας τοῦ φαινομένου, ἀνεξαρτήτως, ἐὰν αὕτη δὲν ἐπιτυγχάνηται· πάντως ἀποτελεῖ τὸν «εὐσεβῆ πόθον» αὐτοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διαρκῆ ἀνοδὸν του πρὸς τὴν ιδέαν· ἔπειτα ἀντικείμενον διαρκῆς τοῦ Νοῦ δὲν εἶναι τὸ «φαινόμενον» τῆς ιδέας, ἀλλ' αὕτη αὕτη ἡ ιδέα τοῦ φαινομένου· ὁ Νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ψυχὴ αὐτοῦ, κατὰ Πλάτωνα, ἴσως νὰ θεάσατό ποτε τὴν ιδέαν, ὅταν ἡ πρώτη ἔζη ἐν τῷ κόσμῳ τῶν Ἰδεῶν καὶ τείνει ἐπομένως αὕτη νὰ μνησθῆ ἐκείνης παριστάνουσα αὐτὴν διὰ τῆς τέχνης, διότι «ὅπου μὲν οὖν ἂν ὁ δημιουργὸς πρὸς τὸ κατὰ ταῦτ' ἔχων βλέπων ἀεὶ, τοιοῦτόν τινι προσχρώμενος παραδείγματι τὴν ιδέαν καὶ δύναμιν αὐτοῦ ἀπεργάζεσθαι, καλὸν ἐξ ἀνάγκης οὕτως ἀποτελεῖσθαι πᾶν»¹.

Ἴσως ἡ ἀπόλυτος ἔκφρασις τῆς ιδέας δὲν δύναται νὰ πραγματοποιηθῆ ποτὲ ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ὅμως ἡ προσπάθεια αὐτῆς, ὅπως παρσμερσίη πρὸς στιγμήν τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, τουτέστι τὴν ἔκφρασιν τῆς ῥοῆς καὶ θεωρήσῃ, ὡς ὑψιστον καθῆκον αὐτῆς, τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ ἐπιδιώκει παντὶ τρόπῳ τὴν παράστασιν τῆς ιδέας. Ἀποτελεῖ αὐτόχρημα ἡ προσπάθεια αὕτη τεκμήριον, ὅτι διὰ τῆς πραγματικῆς τέχνης ὁ ἄνθρωπος πλησιάζει, ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατόν, τὸν δημιουργὸν τοῦ Παντός, αὐτὴν δηλ. ταύτην τὴν Φύσιν καὶ ἐπιζητεῖ τὴν πολιτογραφῆσιν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν, δίδων τοιοτοτρόπως οὗτος δεῖγμα τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ προελεύσεως. Ἔργον ἐπίσης τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ῥῆσις τῆς Πλατωνικῆς ἀκαδημίας: «Σφύζειν τὰ φαινόμενα» καὶ ἡ προαγωγή αὐτῶν εἰς τὰς ιδέας διὰ τῆς Φιλοσοφίας· ἡ ἀνωτέρω ἔκφρασις τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ἀπευθύνεται καὶ θὰ ἀπευθύνηται ἔσαεὶ εἰς τὸν ἀνθρώπινον Νοῦν, τὸν κάτοχον καὶ φορέα τοῦ «Λόγου» τῶν πραγμάτων καὶ θὰ ἀποτελῆ, ὡς φαίνεται, τὸ πρὸς αὐτὸν «ἀντίδωρον» τῆς Φύσεως. Οὗτος διὰ τῆς ἐξετάσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν ἀπανταχοῦ φαι-

1. Πλάτ., Τιμ., 28a.

νομένων προάγει τὴν γνῶσιν καὶ «φυλάσσει» ὅπως δὴποτε τὴν ἔννοιαν τοῦ πράγματος. Πᾶν πρᾶγμα ἐμφανιζόμενον πρὸ ἡμῶν ἀποτελεῖ μὲν «φαινόμενο» τοῦ πράγματος ἢ τῆς Ἰδέας γενικῶς, ἀντικείμενον δὲ τοῦ Νοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν αὐτοῦ. Ὁ Νοῦς ἀξιολογεῖ καὶ προσδιορίζει τὸ «φαινόμενο» καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ ὅτι ἄνευ αὐτοῦ θὰ ἐπῆρχετο ἡ παντελῆς ἀπώλεια τῶν φαινομένων, ἀφ' οὗ δὲν θὰ ὑπῆρχε τάξις εἰς τὸ χάος τῶν πραγμάτων· τὰ παντὸς εἶδους φαινόμενα, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐμφανισθοῦν ἐν ἡμῖν, ἀξιούν διαλογὴν καὶ διάκρισιν, ἵνα δι' αὐτῶν σωθοῦν εἰς τὸν κόσμον τῆς ἱστορίας καὶ διαφυλάξουν τὴν ἑαυτῶν παρουσίαν. Ὁλόκληρος, οὕτως εἰπεῖν, ἡ βασιλεία τοῦ Μύθου περιεβάλλετο ὑπὸ φαινομένων· ὁ «νεφεληγερέτης Ζεὺς» τοῦ Ὀμήρου ἦτο τὸ φαινόμενο τῆς βροχῆς, ἢ δὲ «ὄρινομένη θάλασσα», ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὄργη τοῦ Ποσειδῶνος.

Ἐπειτα ὁ ἐκ Μιλήτου Θαλῆς τυγχάνει ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὅστις ἔδωκε περιεχόμενον εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Νοῦ ἐπιζητῶν διὰ τούτου νὰ «σώσῃ» τὰ φαινόμενα καὶ ἔκτοτε ἡ ἔννοια τοῦ Λόγου ἐπέχει πρωτεύουσαν πάντοτε θέσιν.

Ὁ Ἀναξαγόρας ἐκφράζει καλύτερον παντὸς ἄλλου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀνωτέρω, διότι κατ' αὐτὸν «δομῶ πάντα χρήματα ἦν» καὶ ἔπειτα «πάντα διεκόσμησε νοῦς»¹ ἢ «διακόσμησις» διὰ τοῦ Νοῦ, κατὰ τὸν Ἀναξαγόραν, ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴν διάκρισιν τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα προηγουμένως εὗρισκοντο συσσωρευμένα ἀτάκτως καὶ ἄνευ τῆς γνώσεως ἐνὸς ἐκάστου· Ἡ ἔννοια τοῦ «σφύζειν τὰ φαινόμενα» θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις, ὅτι δεικνύει τὴν ἔννοιαν τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν τῆς Φιλοσοφίας· ἡ ἐρμηνεία ἀκριβῶς τῶν φαινομένων, τὸ προβαλλόμενον διὰ τοῦ Νοῦ ἐρώτημα «τί ἐστι» τὰ ἀνωτέρω φαινόμενα, εἶναι ἀκριβῶς ἡ διατήρησις τούτων εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς «ζωῆς»· ἔπειτα ἡ διάκρισις αὐτῶν, τουτέστιν ἡ ἔρευνα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ ἐν γένει εἰς τὴν γνῶσιν τούτων, θὰ συντέλεση εἰς τὴν γένεσιν τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν κατὰ κλάδους.

Δικαίως λοιπὸν ἡ ῥῆσις τῆς Πλατωνικῆς Ἀκαδημίας ἐκφράζει καὶ δηλώνει τὴν χαρὰν τοῦ πνεύματος, ἐπειδὴ διὰ αὐτοῦ σώζεται τὸ «ἄγνωστον φαινόμενο» καὶ ἀποκαλύπτεται, οὕτως εἰπεῖν, τὸ αἶνιγμα αὐτοῦ καὶ τοιοντοτρόπως συνεχίζεται ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης. Ὑπάρχον καὶ θὰ ὑπάρχον πλεῖστα ἀκόμη φαινόμενα, ἅτινα κατ' οὐσίαν παραμένον ἀγνωστα ἀκόμη καὶ ἄδηλα, ἀπαιτοῦντα ὅμως τὴν «σωτηρίαν» αὐτῶν διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου Νοῦ· ἔργον τούτου εἶναι ἡ ἀδιάλειπτος καὶ συνεχῆς ἐργασία διὰ τὴν «διατήρησιν» τούτων. Ἡ ζωὴ τοῦ πνεύματος ἐδράζεται σήμερον ἐπὶ τῆς ῥήσεως αὐτῆς· ἐὰν ὁ Νοῦς παύσῃ τὴν πρωταρχικὴν ταύτην λειτουργίαν, τοῦτο θὰ σημάνη καὶ τὸν θάνατον τοῦ πνεύματος· πάντα τὰ

1. Πβ. ἀπόσπ. 1 καὶ 12 D-K⁶.

ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἐπιτεύγματα τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δηλ. ἀκριβῶς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὡς φαινόμενα εἰσέρχονται διὰ τοῦ νοῦ εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς ἀναζητήσεως πρὸς τελικὴν «ἀποκάλυψιν» αὐτῶν, ἢ ἐν ὀλίγαις λέξεσιν, ἐξέρχονται ταῦτα ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ χάους καὶ τῆς ἀγνοίας καὶ γίνονται οἱ ἀπαραίτητοι παράγοντες, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Διὰ τοῦ «Σφίξειν τὰ φαινόμενα» ἐξασφαλίζεται, γενικῶς εἰπεῖν, ἡ πνευματικὴ ἀνοδος τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ διατήρησις τῆς πνευματικῆς ζωῆς καθόλου.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω σαφῶς δεικνύεται ὅτι ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐνυπάρχει τὸ διαρχικὸν αὐτῆς στοιχεῖον· ἡ ἐπιστήμη διαλεκτικῶς πορεύεται ἐκ τοῦ ὄρατοῦ πρὸς τὸ ὄρατόν καὶ διὰ τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ ἀόρατον· πράγματι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἄγγλου στοχαστοῦ Ayer «Φιλοσοφία ἄνευ Ἐπιστήμης εἶναι κενή, ἀλλὰ καὶ Ἐπιστήμη ἄνευ Φιλοσοφίας εἶναι τυφλή»¹. Ἐπομένως ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δὲν εἶναι μόνον ἢ κατὰ διαλεκτικὸν τρόπον σύνδεσις τῶν φαινομένων, ἀλλὰ τοῦναντίον ἡ εὐρεσις αὐτῆς καθ' ἑαυτῆς τῆς ὑλικῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων καὶ τοιουτοτρόπως τελεῖται εἰς τὸ ἀκέραιον ἢ ἔκφρασις τοῦ Διαρχικοῦ χαρακτήρος τῆς Ἐπιστήμης· ὄντως ἡ ἔννοια τῆς Ἐπιστήμης δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἢ ἡ προσπάθεια ἐρεῦνης τῶν πραγμάτων· ἡ ἐπιστήμη συνεχῶς μεταβάλλει τὰ φαινόμενα διὰ τῆς φιλοσοφίας εἰς Ἰδέας καὶ δημιουργεῖ τοιουτοτρόπως τὴν ἔννοιαν τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐπειτα ἐνῶ ἐν ἀρχῇ ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἦτο πλήρης πραγμάτων αὐτῶν καθ' ἑαυτὰ (*Das Ding an sich*) καὶ τὰ φαινόμενα τούτων ἐτόγχανον ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς καὶ συνεπῶς ἡ ἔννοια τοῦ Μύθου ἔκειτο ἀντὶ τῆς ἐπιστήμης², σήμερον ὁμως προῖόντος τοῦ χρόνου ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρχη ἡ ἀποκάλυψις πλείστων ὅσων φαινομένων καὶ ἄλλων εἰσέτι σταδιακῶς ἀποκαλυφθησομένων. Τὰ ἀνωτέρω ταῦτα θὰ πληροῦν τὴν ἔννοιαν τῆς κριτικῆς πραγματοκρατίας (*Kritischer Realismus*). Ἡ Κριτικὴ πραγματοκρατία ἐξ ἐπόψεως τῆς ἐννοίας τοῦ κύρους τῆς γνώσεως δὲν ἀνήκει, οὔτε εἰς τὴν τοῦ Δογματισμοῦ (*Dogmatismus*) θεωρίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Νοῦς ἔχει ἀπεριόριστα ὄρια ὡς πρὸς τὴν δυνατότητα τοῦ γινώσκοντος ὑποκειμένου, οὔτε πάλιν εἰς τὴν τοῦ Σκεπτικισμοῦ (*Scepticismus*) κατὰ τὴν ὁποίαν τόσον ὁ Νοῦς ὅσον καὶ αἱ αἰσθήσεις οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην ὡς πρὸς τὸ ἀληθές τῆς γνώσεως παρέχουν, ἀλλ' εἰς ἐκείνην τῆς Σχετικοκρατίας (*Relativismus*) ἵσταμένην ἐν μέσῳ τῶν δύο ἀνωτέρω ἀντιθέτων θεωριῶν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Νοῦς θεωρεῖ τὴν γνώσιν σχετικὴν καὶ ἐν ἐξελίξει ἐυρισκομένην, καὶ συνεπῶς ὁ ἄνθρωπος δύναται

1. Πβ. A. J. Ayer, *Langage, Verité et Logique* (μετ. J. Ohana), 1956, σ. 218.

2. Πβ. A. N. Zoumpos, *Philosophie et Vie*, *Giornale di Metafisica*, 22(1965), σσ. 13-19.

νὰ λάβῃ ἐν μέλλοντι χρόνῳ τὴν «τελείαν» γνώσιν τῶν πραγμάτων, ν' ἀποβῇ συνεπῶς κάτοχος τοῦ «πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτόν» ἢ ῥῆσις ἄλλως τε τοῦ Ξενοφάνους «οὐ τοὶ ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖσ' ὑπέδειξαν | ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον»¹ φανερώσει λίαν ἐπιτυχῶς τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐννοιῶν σχέσιν, τουτέστι τοῦ πράγματος «αὐτοῦ καθ' ἑαυτόν» ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς «κριτικῆς πραγματοκρατίας» ἀφ' ἐτέρου. Ἀμφότεραι αἱ μνημονευθεῖσαι θεωροῦνται καίτοι οὐσιαστικῶς ἐκφράζουσι ἀλλοίως ἀντιλήψεις καὶ δὴ ἀντιθέτους, ἀφοῦ ἡ μία δεικνύει τὴν ἀδυναμίαν τοῦ λογικοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπκάλυψιν τοῦ ἀγνώστου φαινομένου, ἡ δὲ δευτέρα ἀφαιρεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν τοιαύτην ἀδυναμίαν, καὶ ἐνισχύει τοιοιτοτρόπως τὸν Νοῦν διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος πρὸς ἀνάβασιν τούτου εἰς τὴν Ἰδέαν· ἐπομένως ἡ ἔκφρασις τῆς «Κριτικῆς Πραγματοκρατίας» συνδέει τὰ φαινόμενα πρὸς τὰς ἰδέας, τὰ αἰσθητὰ πρὸς τὰ νοητὰ καὶ γενικώτερον τὴν ἐπιστήμην πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ οὕτως ἀπδεικνύεται τῆς Ἐπιστήμης ὁ διαρχικὸς χαρακτήρ. Ἄλλως τε καὶ ἡ Εὐαγγελικὴ ἔκφρασις: «ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι ὡσπερ ὁ πατήρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι»² ἐκφράζει ἐκεῖνο τὸ τοῦ Πλάτωνος «θεῶν ὁμοιωθῆναι» καὶ ἐκδηλώνει τὴν δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρὸς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ὡς ἄνω σκοποῦ, ὡς ἤδη ἔχομεν μνημονεύσει· ἔπειτα ὡς ἐνωτικὸς τις κρίκος, θὰ ἔλεγε κανεῖς, τῶν δύο ἀντιθέτων ἐννοιῶν, προβάλλει ἡ Ἀριστοτέλειος ἐκείνη ῥῆσις, ὅτι δηλ. ὁ ἀνθρώπος «φύσει τοῦ εἶδέναι ὀρέγεται», ἥτις καθιστᾷ, ὡς γνωστόν, τὰς δύο μνημονευθεῖσας ἐννοίας δρώσας καὶ πλήρεις ἐπιτευγμάτων δυνάμεις.

Ἐπειτα ὁ κόσμος τῶν φαινομένων ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, τὴν ὁπωσδήποτε διαβεβαίωσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ κόσμου τῶν Νοουμένων· τὰ Νοούμενα ἀντικατοπτρίζονται εἰς τὰ φαινόμενα αὐτῶν· ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὁ νοῦς, δὲν θὰ ἠδύνατο τὰ φαινόμενα καὶ αἱ παραστάσεις των νὰ συμπλέκωνται πρὸς ἄλληλα καὶ νὰ δημιουργῆται τοιοιτοτρόπως ἐνότης ἀντιλήψεως· ἐὰν πάλιν δὲν ὑπῆρχεν ἐξωτερικὸς κόσμος, δὲν θὰ ὑπῆρχον καὶ φαινόμενα καὶ ἐπομένως δὲν θὰ παρείχετο ὑλικὸν πρὸς ἐπεξεργασίαν· προσέτι ὁ Ἐμπειρικὸς κόσμος εἶναι τὸ πεδῖον, εἰς τὸ ὅποιον τὰ Νοούμενα ἐκθέτουν τὰ ἑαυτῶν φαινόμενα, δηλαδή τὰ ἀρχέτυπα, τὰ ἔκτυπα καὶ γενικῶς εἰπεῖν ὁ Νοῦς λαμβάνει γνώσιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου· ἐπομένως ὁ ἐμπειρικὸς κόσμος παρέχει εἰς τὴν διάνοιαν ὑλικόν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνώσιν

1. Ἄπ. 18 (D-K)⁶.

2. Ματθ., Ε' 48.

τῶν ὡς ἄνω ἐννοιῶν· ἔπειτα ἡ ἐμπειρία κεντρίζει τὸν Νοῦν, ἀτελής οὖσα, ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ἰδανικοῦ καὶ τελείου κόσμου, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ Νοῦς διαλογιζόμενος πρὸς ἑαυτὸν παρέχει καθαράς τινας ἐννοίας ἄνευ βοήθειας τῆς ἐμπειρίας καὶ ἐνεργεῖ οὕτω εἰς τὴν εὐρεσιν ἐννοιῶν καταλλήλων, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται ἐμπειρικαὶ γνώσεις.

Αἱ Μαθηματικαὶ λ.χ. ἐπιστῆμαι εἶναι ἐπινοήματα, καθαροὶ ἐννοιαὶ· αἱ ἐννοιαὶ αὗται δύνανται νὰ λάβουν χαρακτῆρα ἐμπειρικὸν κατατασσόμεναι εἰς τὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων ὡς εἶδωλα οὐχὶ θεωρητικά, ἀλλὰ τοῦναντίον ὡς κατασκευάσματα ἐν τῷ ἐμπειρικῷ κόσμῳ, χρήσιμα πράγματι διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πείραν. Τὰ ἄνωτέρω «εἶδωλα» ἀποτελοῦν ἐπιτεύγματα διαλόγου τοῦ καθαροῦ Νοῦ, ὅστις διαλογίζεται διὰ τὴν κατασκευὴν τούτων· ἡ ἐξ αὐτῶν προελθοῦσα ἐμπειρία προσφέρει πλείστας ὄσας ὑπηρεσίας εἰς τὴν σύγχρονον τεχνικὴν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ· τὸ «εἶδωλον θεωρητικόν» πάλιν δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀποτέλεσμα διαλεκτικῆς· τὸ ἄνωτέρω «εἶδωλον» δύναται νὰ εἶναι καὶ ἀποτέλεσμα φαντασίας, ἀλλὰ θὰ ἔδει ἡ φαντασία νὰ ἐδράζηται ἐπὶ βάσεως λογικῆς· ἡ φαντασία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐνταῦθα ἀπλῶς ὡς κίνητρον, διὰ τὴν ἐναρξιν τῆς λειτουργίας τοῦ Νοῦ· ἔπειτα ὁ Νοῦς νοεῖ, ἡ φαντασία φαντάζεται, δηλαδὴ ἀλλοιώνει αὕτη τὸ ὕλικόν τῶν αἰσθήσεων, δημιουργοῦσα ἀθαιρέτως τὰς ποικίλας μορφὰς αὐτοῦ· ἡ ἄνωτέρω τυγχάνει ἐνέργεια τῆς ψυχῆς καὶ οὐχὶ τοῦ Νοῦ λογικὸν κατασκευάσμα· ἡ φαντασία δὲν χρησιμοποιεῖ ἐπακριβῶς τὸ ὕλικόν τῆς ἐμπειρίας, ὡς πράττει τοῦτο ἡ λειτουργία τῆς μνήμης· ἀντιθέτως ὁ Νοῦς χρησιμοποιεῖ λογικῶς τὸ ὕλικόν τῆς διαλεκτικῆς, δηλαδὴ ὀλόκληρον τὴν λογικὴν αὐτοῦ πορείαν, δημιουργῶν οὕτω παραστάσεις λογικὰς· Αὗται «παρασκευάζουν» βοηθητικῶς κατ' ἀρχὴν τὸ θεωρητικόν αὐτῶν «εἶδωλον», τὸ ὁποῖον ἀργότερον θὰ «κατασκευασθῇ» βάσει τῶν ἐν λόγῳ βοηθητικῶν στοιχείων εἰς ἀντικείμενον ἐμπειρίας παρέχον νέας εἰς αὐτὸν γνώσεις. Διὰ τῶν ἄνωτέρω κατανοοῦμεν τὴν δύναμιν τοῦ καθαροῦ λογικοῦ, τοῦ ἀπηλλαγμένου πάσης ἄλλης τυχόν ἐμπειρίας, τοῦ στοχαζομένου τὴν εὐρεσιν θεωρητικῶν «εἰδῶλων» σκοποῦντων τὸν ἐμπλουτισμὸν τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου, ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ ἔχωμεν νέας γνώσεις· προσέτι δὲ θὰ διαλογιζόμεθα ὅτι πλῆθος γνώσεων ἐκ τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου ὑπῆρχαν προηγουμένως ὡς «εἶδωλα» θεωρητικά καὶ συνεπῶς ὁ λογικὸς παράγων συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν διαβίωσιν τοῦ ἐμπειρικοῦ παράγοντος παρέχων εἰς αὐτὸν νέα εἶδη καὶ καινοφανεῖς μορφὰς.

Ἐν ὀλίγαις λέξεσιν ἡ ἐμπειρία παραδίδει εἰς τὸν νοῦν τὰ φαινόμενα αὐτῆς, ἐνῶ ὁ νοῦς προσφέρει ἐπίσης τὰς ἰδέας αὐτοῦ, δωρίζων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ νέα «φαινόμενα» εἰς τὸν τῆς ἐμπειρίας κόσμον, ἅτινα θὰ παράσχουν εἰς ἡμᾶς τὰς νέας ἐξ αὐτοῦ γνώσεις.

Ἐπομένως τὸ γνωσθὲν ὑφ' ἡμῶν ἀντικείμενον θὰ εἶναι ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, τῆς ἐμπειρίας καὶ τοῦ νοῦ· πλὴν ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ μόνον τὰ φαινόμενα αὐτῶν· αἰτία τούτου εἶναι τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον, αἱ μορφαὶ τῆς ἐποπτείας τόπος, χρόνος καὶ οἱ τύποι τῆς νοήσεως αἱ δώδεκα κατηγορίαι· πάντα ταῦτα ἀποτελοῦν τὸν λογικὸν παράγοντα, ὅστις καὶ ὑπάρχει ἐκ τῶν προτέρων (*a priori*). Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ προερχόμενον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀντικείμενον ἀπαραιτήτως θὰ πρέπει νὰ διέλθῃ ἐκ τῶν ὑποκειμενικῶν ἀντιλήψεων τόπου καὶ χρόνου, ὡς καὶ τῶν ἐπίσης ὑποκειμενικῶν τύπων τῆς νοήσεως, ἦτοι τῶν 12 κατηγοριῶν, ἡ ἡμετέρα ὑποκειμενικὴ ἀνάμειξις θὰ ἀλλοιώσῃ τοῦτο, ὡς ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ ἀντανάκλασιν σώματός τινος, τὸ ὁποῖον ἀντανακλᾶται διαφόρως ἐπὶ ἐαλίνης ἐπιφανείας καὶ δὲν παρίσταται τὸ «πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτό», ἀλλὰ τὸ εἰκόνιον τούτου· ἡ τοιαύτη γινῶσις καλεῖται προεμπειρικὴ, ἦτοι συνεργασία λογικοῦ καὶ ἐμπειρικοῦ παραγόντος. Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὑπάρχουν πράγματα, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν ἐρεθισμοὺς ἐπὶ τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων, δηλαδὴ τὴν ἐμπειρίαν, ἀργότερον δὲ ἐπεισερχομένου καὶ τοῦ λογικοῦ παραγόντος, δηλαδὴ τῶν μορφῶν τῆς ἐποπτείας καὶ τῶν τύπων τῆς νοήσεως, ἐπέρχεται ἡ γνῶσις, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἡ τοῦ πράγματος αὐτοῦ καθ' ἑαυτό, ἀλλ' ἐκεῖνον, ὅπερ φαίνεται εἰς ἡμᾶς· οὐχὶ λοιπὸν ὡς τοῦτο ἔχει, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον αὐτοῦ· τὸ πῶς τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἔχει ἀνεξαρτήτως τῶν μορφῶν τῆς ἐποπτείας καὶ τῶν τύπων τῆς νοήσεως δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίσῃ· ἔνεκα λοιπὸν τῆς τοιαύτης ἀδυναμίας τοῦ θεωρητικοῦ νοῦ πρὸς ἐξέτασιν θεμάτων, τῶν ὁποίων ὁ ἐν λόγῳ νοῦς ἐλλείπει, ἀντικατέστησεν τοῦτον ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ «πρακτικοῦ Νοῦ» καὶ οὕτω ἡ «Φαινομενοκρατία» παρεχώρησε τὴν θέσιν αὐτῆς εἰς τὴν «Πιστιοκρατίαν», ὡς ἔχομεν πολλάκις μνημονεύσει.

Γενικῶς ἔκφρασις τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως θὰ εἶναι ἡ διαρκῆς πορεία τοῦ Νοῦ πρὸς τὸ Ἀπόλυτον, δηλαδὴ πρὸς τὴν Οὐσίαν τοῦ πράγματος, πλὴν ὅμως ταυτότης νοοῦντος καὶ νοουμένου δὲν θὰ ἐπιτευχθῆ, διότι κατὰ Ξενοφάνη «δὲ οὐκ ὁς ἐπὶ πᾶσιν τέτυκται»¹. πάντως ἡ διὰ τοῦ χρόνου μεταβολὴ «τὰ ἄδηλα εἰς πρόδηλα τὰ σημαινόμενα δὲ ὑπὸ τῶν φαινομένων εἰς ἄδηλα», θὰ ὑλοποιῶν τὴν ἔννοιαν τῆς κριτικῆς πραγματοκρατίας, διότι πράγματι ἡμεῖς γνωρίζομεν «τὰ πρὸς τι, τὰ δὲ καθ' αὐτὰ οὐδαμῶς»². πάντα ταῦτα καταλήγουν εἰς μίαν φαινομενοκρατίαν, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὸ φαινόμενον εἶναι ἀπόρροια τοῦ

1. Ἄπ. 34.

2. Σέξτ. Ἐμπ., Πυρρ. ὑπ., I, 135· Διογ. Λαέρτ., IX, 87.

νοῦντος ὑποκειμένου ὡς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον τούτου καὶ πολλάκις τὸ ἀρχέτυπον δὲν πληροῦται οὔτε διὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ (*Rationalismus*), οὔτε διὰ τῆς Ἐμπειριοκρατίας (*Empiricismus*), οὔτε διὰ τῆς κρισιολογίας (*Kriticismus*), ἀλλὰ καταλήγει εἰς τὴν γνωστὴν ἔννοιαν τοῦ Αἰτήματος (*Postulat*): αὕτη δὲ ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον μιᾶς «μεταφυσικῆς γνωσιολογίας» εἰς τὴν ὁποίαν ἡ πιστιοκρατία (*Fideismus*) «σφάζει» πᾶσιν τὴν κρίσιν, ὅταν αὕτη κινδυνεύῃ νὰ περιπλακῇ εἰς φυσικοὺς παραλογισμοὺς· ἡ πίστις ὡς «γνώσις θεωρητικῆ» δύναται νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ νοῦ καὶ συγχρόνως νὰ χρησιμεύσῃ αὕτη ὡς ἀπαρχὴ «γνώσεως θεωρητικῆς»· θὰ ἠδύνατο νὰ ὁμολογήσῃ κανεὶς ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ Αἰτήματος δύναται νὰ ἀποτελέσῃ φανταστικὴν τινα Ἀρχήν, ἡ ὁποία κατορθώνει νὰ ὀδηγήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὴν θεωρήσιν διαφόρων προβλημάτων· ἔπειτα ὁ Νοῦς ἔχει ἀνάγκην τοιούτων «δεδομένων», ἔστω καὶ φανταστικῶν, ὅπως οὗτος βασιζόμενος ἐπ' αὐτῶν χωρήσῃ, προϋόντος τοῦ χρόνου, εἰς περαιτέρω ἐρεῖνας καὶ ἀνέυρη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θεμελιώδεις δημιουργικὰς ἐννοίας· βεβαίως, ὡς γνωστόν, ὁ θεωρητικὸς νοῦς ἐλλείπει τοῦ «ὄλικοῦ τῶν αἰσθήσεων», ἐν ἄλλαις λέξεσι τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν ὑπερεμπειρικῶν ἐννοιῶν, ἀδυνατεῖ νὰ κινήσῃ εἰς τὴν σύλληψιν τούτων καὶ ὡς εἶναι φυσικόν, ὁ «Πρακτικὸς νοῦς» ἀναλαμβάνει τὴν κτῆσιν τῶν ἀνωτέρω διὰ τῆς Πίσσεως, δημιουργῶν τοιουτοτρόπως τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς Αἰτήματα.

Ἄλλὰ θὰ ἠδύνατο νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς ὅτι τὰ αἰτήματα ταῦτα δύνανται κάλλιστα νὰ θεωρηθοῦν ὡς τὰ ἀληθῶς κίνητρα τοῦ θεωρητικοῦ νοῦ διὰ ἄλλας πάλιν «θεωρίας», ἔστω κ' ἂν ταῦτα δὲν προσεπόρισαν τὴν εἰς αὐτὸν πραγματικὴν καὶ ἀληθῆ γνῶσιν· προσθετέον ἀκόμη, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς κατηγορίας ἀποτελεῖ τὴν βάσιν διὰ πᾶσαν γνῶσιν, ἣτις προέροχεται ἐκ τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου, τοιουτοτρόπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἔννοια τοῦ Αἰτήματος θὰ ἔδει νὰ θεωρῆται ὡς βάσις «λογικῆ», ἵνα ὁ νοῦς ἐπ' αὐτῆς ἰστάμενος θεωρήσῃ ἐν καιρῷ ἑτέρας ἐννοίας. Ἐπὶ παραδείγματος ἡ ἔννοια τοῦ αἰτήματος κατὰ τὴν καντιανὴν ἀντίληψιν «περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ» θέλει κινήσῃ καὶ μεταβάλλει τὸν νῦν πρακτικὸν νοῦν εἰς θεωρητικόν, ἵνα ἐξ αὐτῆς δυνηθῇ οὗτος νὰ ἀνέυρη τὴν ἀρχικὴν λ.χ. περὶ «κατασκευῆς τοῦ κόσμου» Αἰτίαν. Τοιουτοτρόπως ὁ ἐν ἀκινήσι Πρακτικὸς Λόγος ἀποβαίνει διὰ τῆς νῦν νοητικῆς αὐτοῦ ἐπεξεργασίας πρὸς εὐρεσιν τῆς ἄνω «Λόγος Θεωρητικός». Ἐν κατακλείδι ἐκ τῶν λεχθέντων ὁ νοῦς δέον νὰ ἔχη πρότασιν τινα, ἀναγκαίως ὑπ' αὐτοῦ παραδεκτὴν, ἣτις θὰ ἀπέβαιεν εἰς αὐτὸν ὁ γνάμων (*Prinzip regulativ*), ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Καντ, πρὸς ἐξαγωγήν περαιτέρω συμπερασμάτων, ὠφελῶν ἐν προκειμένῳ νῦν οὐχὶ τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ τοῦναντίον αὐτὴν ταύτην τὴν περὶ κόσμου θεωρίαν.

Καὶ ἄλλο τι θὰ ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ τις ἢ μᾶλλον νὰ διῦσχυρισθῇ, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἔννοια τοῦ ἀνωτέρω αἰτήματος χρησιμοποιοῖ «ἔμμεσον ἢ πλαγίαν ἢ ἀπαγωγικὴν

ἀπόδειξιν (*demonstratio indirecta sive apagogica*) πρὸς ἀπόδειξιν αὐτοῦ· τὸ ἀνωτέρω δηλαδή μνημονευθὲν αἴτημα περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θείου δύναται νὰ ληφθῆ ὡς θέσις· ἢ δὲ ἀντίθεσις αὐτῆς δεικνύει τὸ ἀντίθετον, ὅτι δηλ. δὲν ὑφίσταται ἢ ἀνωτέρω ὑπαρξίς, ἐλλείπει, κατὰ τὴν Καντιανὴν θεώρησιν, τῶν ἐμπειρικῶν στοιχείων. Ἄλλ' ὡς γνωστόν, ἢ ἀνωτέρω παρουσία Αὐτοῦ, ἣτις ἐπιβάλλεται ἀναγκαστικῶς καὶ δὴ ἐξ ἠθικῶν κυρίως λόγων, δεικνύει τὸ ψεῦδος καὶ τὸ μὴ ἀληθές τῆς ἀντιθέσεως καὶ οὕτω ἐνισχύεται τὸ κῦρος καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος θέσεως. Βεβαίως πάντα ταῦτα δὲν τυγχάνουν τῆς πλήρους ἀποδοχῆς, ὡς εἶναι π.χ. ἢ διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς ἀπόδειξις (*Deductio ad absurdum*), ἐν τούτοις ὁ μὲν ἄλλοτερος νοῦς υἰοθετεῖ πολλάκις τοιαύτας παραδόξους λύσεις, ὅταν ἡ εὐρεσις τῆς ἀληθείας ἀμέσως δὲν ἐπιτυγχάνηται.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω διαφαίνεται ὅτι ὁ νοῦς διὰ τῆς «πιστιοκρατίας» θὰ ἐπιζητήσῃ ἓνα νέον κόσμον εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἐναποθέσῃ γνώσεις ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου· εἰς τὸν ὑπερβατικὸν τοῦτον χῶρον θὰ δημιουργήσῃ οὗτος τὸν κόσμον τοῦ Δέοντος, ὅστις καὶ θὰ ἀποτελῆ εἰς τὸ ἐξῆς τὸ ἀντικείμενον μιᾶς μεταφυσικῆς γνωσιολογίας.

Πράγματι ἡ γνῶσις, ὡς ἐπίτευγμα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, δὲν ὀλοκληρώνει ἐντελῶς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος, καὶ οὐδέποτε διὰ τοῦ νοῦ μετέχομεν τοῦ πράγματος «αὐτοῦ καθ' ἑαυτό». Ὡς ἐκ τούτου ὁ νοῦς θὰ «κινήθῃ» εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ «γίγνεσθαι», δηλαδή εἰς χώρους ἔνθα κυριαρχεῖ ἡ ἀβεβαιότης καὶ ἡ ἀσάφεια ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀντικειμένου, καθ' ὅσον ὁ Λόγος ἔχει περιορισμένα ὄρια. Ἐκτὸς λοιπὸν τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων, τοῦ κόσμου τῶν «ἀπεικασμάτων» καὶ τῶν ἀτελειῶν, ὁ νοῦς θὰ κατασκευάσῃ τὸν ἴδιον αὐτοῦ κόσμον, τὸν κόσμον τοῦ «Δέοντος». Εἰς τὸν φανταστικὸν ἐκεῖνον κόσμον ὁ νοῦς θὰ «κορέσῃ» πάσας τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ· ἐκεῖ θὰ ἐναποθέσῃ τὸ βασίλειον τῶν ἀρχετύπων αὐτοῦ ἐννοιῶν· εἰς τὸν ὑπερβατικὸν κόσμον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ τοποθετῆ ὄχι μόνον τὰ ἀρχέτυπα τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐννοίας τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ὅπως εἶναι λ.χ. αἱ ἀξίαι¹ τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ² καὶ τοῦ ἀληθοῦς, οὐδέποτε μεταβαλλόμεναι, ἀλλ' αἰωνίως ἰσχύουσαι· ὁ ὑπερβατικὸς οὗτος κόσμος, εἶναι ἀποκλειστικῶς εὖρημα,

1. Πλείονα περὶ τῆς τῶν ἀξιῶν θεωρίας πρβ. H. Münsterberg, *Philosophie der Werte*, 1908 (2α ἔκδοσις, 1921). A. Meinong, *Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werttheorie* 1894. Chr. Ehrenfels, *System der Werttheorie*, 1897/98. M. Scheler, *Der Formalismus in der Ethik*, 1921. Bruno Bauch, *Wahrheit, Ethik*, 1929. Eduard Spranger, *Lebensformen* (7η ἔκδοσις, 1980).

2. Ὁ Πλάτων (*Κρατύλ.*, 412c *Νόμοι*, 631b καὶ 697a *Πολιτεία* 500a καὶ 509b) καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (*Ἠθ. Νικομ.*, A1, 1099a 3· 5, 1097a 18· E7, 1131b 23, A4, 1096b 13· Ἠθ. μεγ., A2 1184a 3 κτλ.) ἀναγράφουν καὶ κλιμακᾶς τινὰς τῆς ἐννοίας τοῦ «ἀγαθοῦ».

καταφύγιον τοῦ νοῦ, εἶναι κατὰ κάποιον τρόπον, ὁ χῶρος εἰς τὸν ὁποῖον πληροῦνται πᾶσαι αἱ «φιλοδοξίαι» καὶ αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ἐκεῖ πραγματοποιοῦνται οἱ μεγάλοι «νοητικοὶ ἄθλοι» καὶ αἱ πλέον τολμηραὶ «νοητικαὶ κατακτήσεις», ἐκεῖ ἐπιτελοῦνται τὰ «μεγάλα κατορθώματα» τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ· θὰ ἠδύνατο ἐπίσης νὰ λεχθῆ ὅτι ἐκεῖ ἀΐρεται ἡ «δοκιμασία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος» ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν· ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει τὸ «τί ἐστι» ἀλλὰ ὑπάρχει τὸ «αἰωνίως ὑπάρχειν».

Ἐν συμπεράσματι εἰς τὸν κόσμον τοῦ «Δέοντος» τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς τὸ ἐξῆς θὰ τοποθετῆ ὅλας τὰς προσδοκίας καὶ τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ, διότι εἰς ἐκεῖνον τὸν κόσμον πληροῦται πᾶσα «φιλοδοξία» τοῦ νοῦ πρὸς κατάκτησιν οἰασθήποτε γνώσεως, ἐνῶ συγχρόνως ὁ «Λόγος» ὡς πίστις εἰσέρχεται εἰς τὰ μυστήρια τῶν Ἰδεῶν πρὸς τελικὴν ἐξουσίαν καὶ ἐπικράτησιν τῶν πάντων· ἔπειτα ὁ ἰδανικὸς οὗτος κόσμος τυγχάνει, ἄλλως τε, ἀπαραίτητον συμπλήρωμα διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νῦν ὑπάρχοντος· καὶ τί ἄλλο θὰ ἠδύνατο νὰ προσθήσῃ κανεὶς, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἀνωτέρω «κόσμος» εἶναι ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν «φυσιολογικὴν» πορείαν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, διότι ἐκεῖ θὰ «ὀλοκληρωθῆ» ἡ γνῶσις καὶ θὰ ἐπακολουθήσῃ, ὡς εἶναι φυσικόν, ἡ «εὐεστὴ» τοῦ πνεύματος.

Εἰς τὸν ἀνωτέρω κόσμον, ὅστις εἶναι πλήρης «φαντασμάτων», τουτέστιν «θεωρητικῶν εἰδώλων», δύναται ἡ πίστις νὰ ἀποδεχθῆ ὡς ἀληθὲς ἐν νοητικῶν ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ χῶρον ἀναπόδεικτον ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ἐμπειρίαν· ἡ τοιαύτη, οὕτως εἰπεῖν, δόξα, ἡ ὁποία εἶναι ἀπόρροια ἀντικειμένου τινὸς ὡς ἀληθοῦς, ἀλλ' ὅμως λόγοι τινὲς δὲν σιηγοροῦν εἰς τὴν τοιαύτην «ἀληθοφάνειαν», διότι εἶναι ἀνεπαρκεῖς, μεταβάλλεται τότε εἰς πεποίθησιν· ἀλλ' ὁ νοῦς δύναται προϊόντος τοῦ χρόνου νὰ «στερεώσῃ» καὶ νὰ ἐπιβάλῃ δι' ἐπιχειρημάτων τὴν ἀνωτέρω «ἀληθοφάνειαν» λογικῶς καὶ ἐμπειρικῶς, ὥστε νὰ μεταβληθῆ ἡ ἀνωτέρω δι' ἀποδείξεων εἰς βεβαιότητα καὶ τοιουτοτρόπως διὰ τῆς πίστεως νὰ εἰσέλθῃ κανεὶς εἰς τὸν χῶρον τῆς γνώσεως, δηλαδὴ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ πράγματος¹.

Τὸ κοσμοϊστορικὸν γεγονός τοῦ 20οῦ αἰῶνος, ἡ κατάκτησις τοῦ διαστήματος, ἐξ ἐπόψεως γνωσιολογικῆς θεωρήσεως ἤρχισε διὰ τῆς πιστιοκρατίας (*Fideismus*), ὡς «εἰδώλου θεωρητικοῦ» καὶ ἐν συνεχείᾳ διὰ τοῦ Νοῦ ἀπέβη βεβαιότης καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐμπειρίας καὶ γενικῶς τῆς ἐπιστήμης· αὕτη βεβαίως ὠθήθη διὰ τῆς φιλοσοφίας, πλὴν ὅμως ἔχουσα ὡς μοναδικὸν ἐφόδιον τὴν ἔννοιαν τῆς πίστεως, ἀπέδωκε τὸ ὡς ἄνω κοσμοϊστορικὸν γεγονός· θὰ ἐνθυμοῦνται ἴσως οἱ πα-

1. Πρβ. καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς «ἀρχῆς» τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας: «*Credo ut intelligam*».

λαιότεροι ἐξ ἡμῶν τὰ «ὑπερφυσικά φαντάσματα» τοῦ Γάλλου συγγραφέως Ἰουλίου Βέρν (Verne) μὲ τὰ ὁποῖα ἔτρεφε τὴν πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν παιδικὴν φαντασίαν καὶ τῆς ὁποίας σήμερον ἀποτελοῦν τὰ τῆς ἐπιστήμης τοῦ διαστήματος ἐπιτεύγματα.

Τοιουτοτρόπως ἡ μέχρι πρὸ τινος μεταφυσικὴ γνωσιολογία προϊόντος τοῦ χρόνου ἀπέβη ἢ συγκεκριμένη γνῶσις τοῦ πράγματος καὶ οὕτω τὸ ἀφηρημένον διὰ τῆς πιστιοκρατίας ἀποβαίνει, διὰ τῆς καταλλήλου νοητικῆς ἐπεξεργασίας, εἰς συγκεκριμένον γεγονὸς τοῦ πνεύματος.

Γενικῶς εἰπεῖν ἡ μεταφυσικὴ, καίτοι εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ζωὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ καθόλου πνεύματος, ἐν τούτοις ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ φιλοσοφία τῶν τελευταίων ἐτῶν εἶναι ἀντιμεταφυσικὴ ἢ Μεταφυσικὴ ὁμως ὡς ἐπιστήμη σκοπεῖ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν λύσιν σπουδαιωτάτων προβλημάτων τῆς φιλοσοφίας, ὡς εἶναι τὸ Ὀντολογικὸν (ὕλισμός, ἰδεοκρατία, διαρχία, ἐνισμός), τὸ θεολογικὸν (μονοθεΐα, πανθεΐα, ἀθεΐα) καὶ τὸ ψυχολογικὸν (φύσις καὶ οὐσία τῆς ψυχῆς).

Τὰ ἀνωτέρω θέματα τυγχάνουν ἀντικείμενα ἐρένης, ἐπειδὴ ὁμως κεῖνται πέραν πάτης ἐμπειρίας καὶ κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως, ἀποβαίνουν ἀπρόσιτα εἰς τὴν ἡμετέραν νόησιν καὶ ἐπομένως κρίνονται ἀκατάλληλα καὶ ἀσύμφορα νὰ ἀπασχολήσουν τὴν περαιτέρω ἔρευναν τὴν σήμερον.

Βεβαίως τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως ἀντικείμενον τινὸς δὲν ἐπιλύεται οὔτε διὰ τοῦ ἀπολύτου Ὄρθολογισμοῦ (Rationalismus), τουτέστιν ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ συλλάβῃ πᾶσαν γνῶσιν καὶ ἀλήθειαν, οὔτε πάλιν διὰ τῆς ἐμπειρίας (Empirismus), καθ' ἣν πᾶσα γνῶσις εἶναι ἀπότοκος ἐμπειρικῶν παραγόντων, ἀλλὰ τοῦναντίον ἡ μεῖξις ἀμφοτέρων τῶν θεωριῶν ὀρθολογισμοῦ καὶ ἐμπειρίας ὀδηγοῦν εἰς τὴν Κριτισαρχίαν (Kriticismus), ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ εὐρετῆς αὐτῆς Kant, ἱκανὴν ὁμως, ὅπως αὕτη ἀντιμετώπιση τὰ ἀνωτέρω. Πέραν ὁμως τῶν λεχθέντων, πέραν τοῦ κεκηρυγμένου πολέμου, τὸν ὁποῖον ποικίλα φιλοσοφικὰ ρεύματα διεξάγουν ἐναντίον τῆς μεταφυσικῆς, ὡς τὸ τῆς ἀγνωσιαρχίας, (Agnosticismus), τῆς θετικῆς φιλοσοφίας (Positivismus), τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑπάρξεως (Existenzphilosophie), τῆς φιλοσοφίας τῆς ζωῆς (Lebensphilosophie) καὶ ἀκόμη οἱ Νεοκαντιανοὶ (Neukantianer), οἵτινες σχεδὸν δὲν ἀναγνωρίζουν τὸ δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως εἰς αὐτὴν πέραν, λέγω, ὅλων τούτων, ἡ μεταφυσικὴ παρέμεινε καὶ θὰ παραμείνῃ ἕσαεὶ ὡς τὸ κυρίως κίνητρον τοῦ νοῦ διὰ πᾶσαν τυχὸν «θεωρητικὴν σκέψιν» θὰ εἶναι αὕτη, ἐν ἄλλοις λόγοις, ἡ «Philosophia Perennis» εἰς τὸν χῶρον τοῦ πνεύματος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν σπουδαιότητα τῶν ἐν αὐτῇ προβλημάτων ἴσως τὰ προβλήματα ταῦτα νὰ παραμένουν ἕσαεὶ ἅλτα, ὡς, τρόπον τινά, αἰνίγματα τοῦ κόσμου (Welträtzel) πάντως ἡ διαρκὴς «θεώρησις» θὰ ἀποτελεῖ διαρκῶς ἐν ἓκ τῶν πρωταρχικῶν καθηκόντων τοῦ πνεύματος. Ἡ μεταφυσικὴ

ὡς ἐπιστήμη ὑπάρχει καὶ δὲν ὑπάρχει, διότι τὰ ἀντικείμενα αὐτῆς εἶναι συγχρόνως «συγκεκριμένα» ἀλλὰ καὶ «ἀφηρημένα». θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ θεωρήσῃ ὀλόκληρον τὸν κόσμον τῶν προβλημάτων αὐτῆς ὡς ἐν «πρᾶγμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ» (*Das Ding an Sich*) τοῦ Kant, διότι τὰ ἐπιτεύγματα αὐτῆς εἶναι «νοούμενα» καὶ οὐχὶ «φαινόμενα».

Ἐπειτα δὲν δύνανται νὰ τοποθετηθοῦν ταῦτα οὔτε ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἀφ' οὗ τὰ ἀνωτέρω κείνται πέραν τοῦ λογικοῦ, οὔτε πάλιν ὑπὸ τὸ τῆς ἐμπειρίας, διότι ταῦτα ὑπέρχονται αὐτῆς. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω διαβλέπει κανεὶς, ὅτι ἡ θεώρησις τοῦ ὑπερβατικοῦ κόσμου καθίσταται ματαία καὶ ἀδύνατος, ἐπειδὴ βεβαίως ἐλλείπουν τόσον ὁ λόγος, ὅσον καὶ ἡ ἐμπειρία, ἀλλ' ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ εἶναι ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος· ἐν μιᾷ λέξει ἡ πίστις ἐνταῦθα ὡς ἠθικὴ ἐνέργεια ὑφούται ὑπὲρ τὸν «Λόγον» καὶ ὡς ἄμεσος γνῶσις, ἣτις πηγάζει κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς ὑψηλῆς ἀληθείας καὶ ἠνωμένη μετὰ τοῦ ὑποκειμένου δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀποδεικτικῶν λόγων· θὰ ἠδύνατο νὰ προσθέσῃ κανεὶς ὅτι ἡ πίστις ὡς «γνῶσις θεωρητικὴ» δύναται νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ νοῦ, διότι δὲν εἶναι ποτὲ δευτερεύον ὁ νοῦς νὰ ζητᾷ νὰ συλλάβῃ «ἀπείρους» ἐννοίας, ὡς εἶναι π.χ. ἡ ὑπαρξις τῆς ἐννοίας τοῦ Θείου, ἐπειδὴ τότε ἡ ἐννοία τοῦ ἀπείρου τουτέστιν τὸ ἀπόλυτον Ἔν, θὰ κατέλθῃ εἰς τὴν σφαιρᾶν τοῦ πεπερασμένου. Τὸ ἀπόλυτον μόνον ἐν τῇ πίστει ὑπάρχει καὶ ἡ θρησκεία ὡς ἐννοία ἐνοικεῖ οὐχὶ ἐν τῷ Λόγῳ, ἀλλ' ἐν τῷ συναισθηματι. «Μὲ τὸν νοῦν ἄθεος, μὲ τὸ συναίσθημα χριστιανὸς» ἢ ἀκόμη «ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὑπάρχει φῶς, ἀλλ' ἅμα ἐγὼ θελήσω νὰ μεταφέρω τοῦτο εἰς τὴν κρίσιν «σβήνει»¹ ἔγραψεν ὁ φιλόσοφος Jacobi (1743-1819) εἰς τοὺς καλοὺς ἐκείνους χρόνους. Ἐν κατακλειδί ἡ Μεταφυσικὴ πρὸς γνῶσιν τοῦ υπεραίσθητοῦ κόσμου εἶναι ὑπὲρ ποτε ἄλλοτε ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος· ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν προσφυσιστάτην ἔκφρασιν τοῦ Schopenhauer τυγχάνει ζῶν μεταφυσικὸν καὶ οὐδέποτε θὰ παύσῃ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἀναζήτησιν τῶν αἰωνίων μεταφυσικῶν θεμάτων, ὡς ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος κατὰ Κάντιον ἐξακολουθεῖ «νὰ εἰσπνέῃ τὸν ἔξωθεν περιβάλλοντα αὐτὸν ἀέρα, καίτοι γνωρίζει ὅτι ὁ ἀήρ οὗτος εἶναι μεμολυσμένος».

Διὰ τῆς Μεταφυσικῆς λοιπὸν ἐρευνᾶται πᾶσα ἀξία διὰ τὴν ἀξίαν τῆς ζωῆς, τουτέστιν ἐν αὐτῷ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ ἐναποθέσῃ πᾶσας τὰς ἐλπίδας αὐτοῦ διὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν καὶ σπουδὴν τῶν ἀοράτων ἐννοιῶν, αἵτινες κατευθύνουν τοῦτο εἰς τὴν πίστιν περὶ ὑπάρξεως ἐνὸς ἄλλου, «ἰδανικοῦ κόσμου» ἀπαραιτήτου

1. «Licht ist in meinem Herzen, aber sowie ich es in den Verstand bringen will, erlischt, es» Jacobi πρὸς Hamann I, 367.

ἄλλως τε διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νῦν ὑπάρχοντος¹.

Κυρίαί καὶ Κύριοι, κατακλείοντες τὸν παρόντα Λόγον καὶ ἀνακεφαλαιοῦντες μνημονεύομεν τὰ ἐξῆς: Ἐν τῇ γνώσει γενικῶς ἐνυπάρχει ὁ διαρκηκὸς χαρακτήρ, ἥτοι ἡ ὑπαρξίς νοουμένων καὶ φαινομένων, τῶν ὁποίων ἡ σύνδεσις τελεῖται διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας, τῆς ὁποίας ἔκφρασις ἀποτελεῖ ἡ ἔννοια τῆς κριτικῆς πραγματοκρατίας· ἐν συνεχείᾳ ὁ νοῦς πολλάκις, ἐν ἀδυναμία εὐρισκόμενος πρὸς περαιτέρω ἔρευναν ἀντικειμένων, ὑπεισέρχεται οὗτος διὰ τῆς πίστεως εἰς αὐτὰ καὶ ἐκ τῆς ὁποίας διὰ καταλλήλου νοητικῆς διεργασίας ἀργότερον δύνανται νὰ ἐξέλθῃ ἐξ αὐτῶν ἐν λογικὸν κατασκευάσμα· Ἐπιπροσθέτως ἔχομεν διαπιστώσει ὅτι ὁ τοῦ ἀνθρώπου νοῦς τυγχάνει τμήμα τοῦ Παγκοσμίου νοῦς καὶ οὕτω δι' ἐκείνου ὁδηγεῖται πρὸς Αὐτόν, ὡς ὁ Ἡράκλειτος ἔγραφε: «πᾶν ἔρπετόν (Θεοῦ πληγῇ νέμεται)² εἶναι ἐπὶ πλέον γεγονός ὅτι ὁ νοητικὸς ὀφθαλμὸς εἶναι ἰσχυρότερος τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς αἰσθήσεως· πράγματι ὁ Δάντης γράφων λατινιστὶ πρὸς τὸν Κἂν Γκρόντι τονίζει ἐν μεταφράσει τὰ ἐξῆς: «πολλὰ βλέπομεν διὰ τῆς νοήσεως διὰ τὰ ὁποῖα μᾶς λείπουν λεκτικὰ σύμβολα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πολλάκις ὁ Πλάτων παρεμβάλλει εἰς τὰ βιβλία αὐτοῦ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως μεταφορῶν· διότι εἶδε πολλὰ διὰ τοῦ νοητικοῦ ὀφθαλμοῦ, τὰ ὁποῖα διὰ τοῦ κοινοῦ λόγου δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκφράσῃ»³.

Τέλος τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως ἐν πολλοῖς προϋποθέτει, πλὴν ἄλλων, καὶ μίαν μεταφυσικὴν θεώρησιν, ὡς ἐλέχθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, διότι εἰς ὀλόκληρον τὴν πρῶσαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος θὰ προβάλλῃ ἐναγωνίως καὶ ἔοσει τὸ περιώνυμον ἐκεῖνο τοῦ Ἀναξαγόρου:

«Ὅψις γὰρ τῶν ἀδήλων τὰ φαινόμενα» (ἀπ. 21a).

Εὐελπιστῶ ὅτι ἐν μέλλοντι χρόνῳ ἡ ἔννοια τῆς ἐκφράσεως ταύτης θὰ χειραγωγῇ ἀναμφιλέκτως τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς ὑψηλὰς σφαίρας τοῦ ὠραίου, τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ ἀληθινοῦ· θὰ ἀποτελέσῃ δὲ ἐν ταύτῳ *Perennem fontem philosophiae, qui abundantissime studentes Graecos (mutatis mutandis) irrigavit.*

1. H. Rickert, *Der Gegenstand der Erkenntnis* (6η ἐκδοσις) 1928. August Faust, Heinrich Rickert und Seine Stellung innerhalb der deutschen Philosophie der Gegenwart, Tübingen 1927.

2. Πβ. G. S. Kirk: *Heraclitus, The Cosmic Fragments*, Cambridge 1986⁶, σελ. 258, καὶ A. N. Ζούμπου, Ἐπὶ τοῦ 11ου ἀποσπάσματος τοῦ Ἡρακλείτου: *Πλάτων* 38 (1986) σσ. 96-97.

3. Πβ. Πλάτ. Ζ' ἐπιστολὴ 341c: «οὐκ οὐκ ἐμὸν γε περὶ αὐτῶν ἔστιν σύγγραμμα, οὐδὲ μήποτε γένηται· ἢ ἡ τὸν γὰρ οὐδ' αὐτῶς ἐστὶν ὡς ἄλλα μαθημάτων».